

The meaning of Life; A Social Construct or An Objective Matter; Comparative Study of Peter Berger and Mohammad Taqi Jafarippppppnn

Hossein Hajmohamadi¹ , Mohammad Esmailzadeh²

1. Assistant professor, Department of Islamic social sciences, Faculty of Social sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
(Corresponding Author) Email: h.hajmohamadi@ut.ac.ir

2. Ph.D. Candidate in cultural sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. Email:
mo.esmailzadeh@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 27 April 2024 Received in revised form: 22 October 2024 Accepted: 07 November 2024 Published online: 21 December 2024 Keywords: <i>Constructivism, Meaning of life, Mohammad Taqi Jafari, Objectivism, Peter Berger.</i>	One of the fundamental issues of human life is the meaning of life. This topic has become a relatively independent area of study in recent decades. The issue can be examined from different perspectives, with the construction of life's meaning or its objectification beyond individual and social constructs being one of the important areas that has generated diverse scholarly views. The key questions are: Does a person construct meaning for life, or is the world inherently meaningful, requiring only that an individual align their life with this meaning to achieve a meaningful existence? This article compares the views of Peter Berger and Mohammad-Taqi Jafari on this subject. The research was conducted using a hermeneutic method inspired by John Plamenatz. The research reveals that while Peter Berger and Mohammad-Taqi Jafari share many similarities in their analysis of life's meaning and acknowledge the central role of religion in providing meaning, they differ in their perspectives on how meaning is established—whether through construction or discovery. Berger views the meaning of life as a social construct, whereas Mohammad-Taqi Jafari considers meaning as an objective reality that humans can comprehend by harmonizing with existence.
Cite this article: Hajmohamadi, H; Esmailzadeh, M. (2024). The meaning of life; A social construct or an objective matter; Comparative Study of Peter Berger and Mohammad Taqi Jafari opinion. <i>Journal of Social Theories of Muslim Thinkers</i>, 14(4): 21-39. https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.375749.1705	

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.375749.1705>

1. Introduction

One of the fundamental issues of human life is the meaning of life. Although the question of human life's meaning has been raised in various ways throughout history, in the pre-modern era, humans were less confronted with the challenge of life's meaning. Therefore, it can be argued that the question of life's meaning is essentially a modern inquiry. A central question in studying the meaning of life is whether it is something constructed by humans and human society, or an objective reality that can be discovered by humans. This article presents a comparative study of Peter Berger's and Mohammad-Taqi Jafari's perspectives in this field:

- Given the comparative nature of this research, three key questions are explored:
- Berger's perspective on the discovery or construction of life's meaning
- Jafari's perspective on the discovery or construction of life's meaning
- The relationship between these two perspectives and their potential to enhance mutual understanding

The primary purpose of this research is to understand these two different perspectives in relation to each other. By examining them comparatively, the limitations and strengths of each approach become more apparent. Most previous research on Berger has focused on his sociology of knowledge or sociology of religion. His views on the meaning of life have received less attention. Similarly, while Jafari's perspective on life's meaning has been widely discussed, little serious scholarly examination has been devoted to analyzing whether his approach is objective or constructive. Notably, a comparative analysis of his objective view with Berger's constructivist approach has been largely overlooked.

2. Methodologie

This research employed a textual approach. In the textual method, the primary focus is on the expressions that convey the thoughts of the specific thinkers under examination. Inspired by Plamenatz's method (Plamenatz et al., 2012: xiii; Plamenatz, 1963: ix-x), the statements related to both thinkers were repeatedly read to uncover the various dimensions of their thought. In the second stage, the revealed ideas were carefully examined multiple times to achieve a deeper level of understanding. Finally, the two sets of ideas were studied in relation to each other to:

- Better comprehend the weaknesses of each perspective
- Highlight the strengths of each approach
- Provide a more nuanced comparative analysis

By examining the limitations of each thinker's perspective, the inherent strengths of the alternative viewpoint become more apparent and illuminating.

3. Findings

In this article, Peter Berger's and Jafari's views on the constructedness or objectivity of life's meaning were examined.

Peter Berger's Perspective

Berger's theory is rooted in the social construction of reality, which suggests that humans create their understanding of reality through interactions with others. In this view, meaning is socially defined and organized, and thus subject to social change.

Berger emphasizes a dialectical process where individuals:

- Externalize social reality

- Create or maintain institutions
- Simultaneously construct an objective reality
- Become social products through this process

Berger views humans as moldable beings who continuously alter societal factors. Through this process, society becomes an objective reality that eventually transforms individuals into "pawns of society" - products of their own creation.

Key insights from Berger include:

- Human need for meaning is as crucial as material needs
- Reality is inherently chaotic, and humans create meaning to understand it
- Meaning-making involves establishing order and comprehensibility
- Consciousness and meaning emerge from communicative experiences
- Value systems, particularly religion, play a significant role in creating meaning

Jafari's Perspective

In contrast to Berger, Jafari approaches meaning from a realist philosophical standpoint:

- The fundamental human drive is the "I want" phenomenon
- Contemporary human suffering stems from a sense of aimlessness
- Meaning is discovered, not constructed
- Values and goals genuinely guide human transformation

Jafari's view of life's meaning encompasses three core elements: Interpretability, Value, Purposefulness.

Critically, he sees life's meaning as:

- Connected to eternity
- Not merely an instrumental value
- Gradually achieved, with intrinsic value at each stage
- Fundamentally linked to spiritual and religious understanding

Comparative Analysis

While Berger and Jafari differ in their epistemological approaches, they converge on several key points:

- The critical importance of meaning in human experience
- The central role of religion in providing life's purpose
- The transformative potential of understanding one's existence

4. Discussin and Conclution

Peter Berger and Jafari share a similar analysis of meaning's characteristics, emphasizing comprehensibility, value orientation, and purposefulness. However, Jafari uniquely considers values and purposes rooted in eternity as truly meaningful.

Shared and Divergent Perspectives

Characteristics of Meaning

- Comprehensibility is fundamentally based on life's purposefulness and value orientation
- Religion plays a crucial role for both thinkers in understanding life's meaning

Religious Interpretation

Berger and Jafari diverge significantly in their understanding of religion:

- Berger views religion as a social construct, primarily serving to create meaning and purpose
- Jafari believes in an objective, transcendent religious truth beyond human creation

Anthropological and Philosophical Differences

Human Nature and Society

- Berger sees humans as fundamentally shaped by society
- Jafari agrees that personality is socially influenced but rejects that human nature is entirely socially constructed

Values and Goals

- Berger considers values and goals as social constructs independent of individual preferences
- Jafari believes values are connected to human essence and transcend social construction

Methodological Distinctions

Interpretation Approach

- Berger employs a phenomenological method, seeing meaning as existing within human perception
- Jafari, as an essentialist philosopher, analyzes meaning independently of social perception

Fundamental Philosophical Difference: Meaning Creation vs. Absorption

Berger's Perspective

- The world is an unorganized, meaningless space
- Humans actively project and create meaning in fragments of existence

Jafari's Perspective

- The world is inherently meaningful
- Meaning is not projected but absorbed from the world's intrinsic essence.

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: Complied with.

Data Availability Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

References

- Plamenatz, (1963). *Man and Society: A Critical Examination of Some Important Social and Political Theories from Machiavelli to Marx*. Longmans.
- Plamenatz, J. , Philp, M. , & Pelczynski, Z. (2012). *Machiavelli, Hobbes, and Rousseau* (1st ed.). Oxford University Press.

معنای زندگی؛ بر ساختی اجتماعی یا امری عینی؛ مطالعه تطبیقی دیدگاه پیتربگر و محمدتقی جعفری

حسین حاج محمدی^۱ , محمد اسمعیل زاده^۲

۱. استادیار گروه علوم اجتماعی اسلامی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: h.hajmohamadi@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جامعه شناسی فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mo.esmailzadeh@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	معنای زندگی از مسائل اساسی حیات انسانی است. این مسئله از چند دهه گذشته تا کنون حوزه مطالعاتی نسبتاً مستقلاً را به خود اختصاص داده است. مسئله مزبور از ابعاد مختلف قابل بررسی است. بر ساخته بودن معنای زندگی و یا عینیت قائل شدن برای آن و رای ساخت فردی و اجتماعی، دیدگاه‌های مختلفی را در بین اندیشمندان رقم زده است؛ آیا انسان برای زندگی معنایی فرامی‌افکند یا عالم لبریز از معناست و کافی است انسان زندگی خود را با آن هماهنگ کند تا زندگی معناداری داشته باشد؟ این نوشتار دیدگاه پیتربگر و علامه محمدتقی جعفری را از این جهت مورد مقایسه قرار می‌دهد. این تحقیق با نوعی روش هرمنوتیک که از جان پلامناتز الهام گرفته انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، علیرغم آنکه پیتربگر و محمدتقی جعفری قرابت بسیاری در تحلیل معنا در پرسش معنای زندگی دارند و به دین نقشی محوری در معنابخشی زندگی می‌دهند؛ از جهت بر ساختی و کشفی بودن معنای زندگی دیدگاه متفاوتی دارند. برگر معنای زندگی را بر ساختی اجتماعی می‌داند و در مقابل جعفری معنا را امری عینی می‌داند که انسان می‌تواند با هماهنگ شدن با هستی، آن را جذب کند. این تفاوت ریشه در اختلاف مبانی انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی و روش‌شناسی آن دو دارد.
کلیدواژه‌ها: برساخت‌گرایی، پیتربگر، عینیت گرایی، محمدتقی جعفری، معنای زندگی.	

استناد: حاج محمدی، حسین؛ اسمعیل زاده، محمد (۱۴۰۳). معنای زندگی؛ بر ساختی اجتماعی یا امری عینی؛ مطالعه تطبیقی دیدگاه پیتربگر و محمدتقی جعفری. فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۴ (۴): ۲۱-۳۹.

<https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.375749.1705>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.375749.1705>

۱. مقدمه، بیان مسئله و پیشینه آن

اگرچه این مسئله همواره مطرح بوده است که زندگی انسانی چه معنایی در بر دارد، اما انسان در دوران پیشامدرن کمتر با چالش معنای زندگی مواجه بود، از این رو می‌توان گفت پرسش از معنای زندگی پرسشی مدرن است. یکی از سؤالاتی که در حوزه مطالعاتی معنای زندگی به آن پرداخته می‌شود این است که آیا معنای زندگی امری برساختی است و توسط انسان و جامعه انسانی ساخته می‌شود و یا امری عینی است که توسط انسان قابل کشف است؟

پیتر برگر از دیدگاه جامعه‌شناختی به معنای زندگی نگاه می‌کند، اما به نظر می‌رسد نظریات او از دید اندیشمندان حوزه مطالعاتی معنای زندگی مغفول مانده است، حتی جاشوآ سیچریس^۱ به عنوان یک اندیشمند در حوزه مطالعاتی معنای زندگی، با اینکه گاهی نقل قولی در زمینه بی‌معنایی از برگر می‌آورد (Metz & Seachris, 2023: 61-62) هرگز به نظریه او در معنای زندگی از جمله تحلیل او از معنا در پرسش معنای زندگی و برساختی یا کشفی بودن آن توجه نمی‌کند.

از طرف دیگر ابعاد مختلف نظریه علامه محمدتقی جعفری در باب معنای زندگی مورد پژوهش واقع شده است، از جمله غلامحسین خدری (۱۳۹۳) معنای زندگی را مبتنی بر انسان‌شناسی دینی از منظر محمدتقی جعفری تحلیل کرده است. در مقاله‌ای دیگر اکبری و همکارانش (۱۴۰۰) انسان‌شناسی نیچه را با تأکید بر انسان‌شناسی جعفری مورد نقد قرار داده‌اند. اله بداشتی و استادی (۱۴۰۰) رابطه انسان‌شناسی و معنای زندگی را از نگاه جعفری، به صورت تطبیقی با ویل دورانت مورد بررسی قرار داده‌اند. عبدالله‌پور سنگچی و رضایی (۱۴۰۱) رابطه عشق و معنای زندگی را از منظر محمدتقی جعفری مورد توجه قرار داده‌اند. همین‌طور مقاله اخگر و فارسی‌نژاد (۱۳۹۶) تفاوت‌های اساسی دیدگاه محمدتقی جعفری با مرتضی مطهری را مورد بحث قرار داده است. همان‌طور که دیده می‌شود پژوهش‌های انجام گرفته در ارتباط با معنای زندگی از منظر محمدتقی جعفری، حقیقی یا برساختی بودن معنای زندگی را مورد بررسی قرار نمی‌دهند. پیش از بررسی برساختی یا حقیقی بودن معنای زندگی، لازم است ابتدا تحلیلی از معنا در پرسش معنای زندگی از منظر محمدتقی جعفری ارائه شود سپس می‌توان حقیقی یا برساختی بودن آن را مورد بررسی قرار داد. از بین پژوهش‌های پیش گفته، تنها، مقاله‌ای که دیدگاه جعفری با مرتضی مطهری را مورد مقایسه قرار داده، به تحلیل معنا در پرسش معنای زندگی از منظر محمدتقی جعفری توجه داشته است. مقاله مذکور دو تفاوت جدی با پژوهش پیش‌رو دارد: الف: همان‌طور که بیان خواهد شد از دیدگاه جعفری حداقل سه ویژگی در تحلیل معنا قابل استنباط است که عبارتند از تفسیرپذیری، هدفمندی، و ارزشمندی؛ اما نویسندگان آن مقاله تنها به عنصر هدف و کمتر از آن به ارزشمندی زندگی، حتی زندگی این جهانی، می‌پردازند و به عنصر مهم تفسیرپذیری نمی‌پردازند. ب: پژوهشگران درصدد تحلیل حقیقی یا اعتباری بودن این عناصر که موضوع اصلی مقاله پیش‌رو است بر نمی‌آید.

در این نوشتار ابتدا صورت‌بندی اجمالی مباحث عینی یا برساختی بودن معنای زندگی ارائه می‌شود. سپس به منظور استخراج تحلیل برگر از معنا و برساختی بودن آن دیدگاه او در جامعه‌شناسی مورد واکاوی قرار می‌گیرد. همچنین به منظور استخراج تحلیل محمدتقی جعفری از معنا و عینی‌بودن آن، نظریه وی درباره معنای زندگی بیان می‌شود. پس از استخراج تحلیل دو اندیشمند از معنا و همین‌طور نظریه آن‌ها درباره برساختی یا کشفی بودن آن، دیدگاه دو اندیشمند در دو بخش شباهت‌ها و تفاوت‌ها مقایسه می‌شود.

۲. روش‌شناسی

روشی که در این تحقیق انتخاب شده، نوعی تفسیر است که از روش پلامناتز^۲ الهام می‌گیرد. می‌توان روش به کاررفته در این مقاله را در سه بند خلاصه کرد:

1. Joshua Seachris

2. Plamenatz

الف: یک متن «بارها و بارها» خوانده می‌شود (Plamenatz et al., 2012: xiii). در خوانش چندین باره‌ی متن، ابعاد مختلف ایده و دیدگاه نویسنده آشکار می‌شود. می‌توان مفاهیم به کار رفته در یک اثر را شبیه تکه‌های پازل دانست. در اثر مرور مداوم یک متن این تکه‌ها بیشتر خودشان را نشان می‌دهند و هر چه دقیق‌تر می‌توان روابط آن‌ها را به دست آورد.

ب: در مرحله دوم نوبت به سنجش چندین باره‌ی آن نظریه و استدلال‌های آن می‌رسد (Plamenatz, 1963: x). تأمل چندین باره در نظریه و استدلال‌های احتمالی آن سطح عمیق‌تری از فهم نظریه و ابعاد آن و ضعف و قوتش عیان می‌شود.

د: اندیشه‌های مختلف با یکدیگر مقایسه می‌شوند. هدف از این مقایسه روشن‌تر شدن هر چه بیشتر نظریه‌ها است (Plamenatz, 1963: ix). پژوهشگر مقایسه می‌کند تا هر کدام از نظریه‌ها را در نسبت با هم بفهمد و از این رو ابعاد هر چه بیشتری از نظریه‌ها را روشن کند. با مقایسه کردن علاوه بر فهم سطح عمیق‌تر هر کدام از نظریه‌ها، توان انتقادی نیز نسبت به هر کدام تقویت می‌شود. در این مقایسه مبتنی بر نقاط قوت هر کدام از نظریه‌ها، نقاط ضعف نظریه دیگر بهتر آشکار می‌شود.

۳. معنای زندگی؛ امری عینی یا ذهنی

عینی‌بودن یک چیز به معنای به طور کلی مستقل بودن آن، از ذهن انسان است. می‌توان در مورد آن باورهای درست یا نادرست داشت. در مقابل ذهنی بودن به این معناست که چیزی برای حقیقت داشتن به ذهن انسان وابسته باشد (Metz & Seachris, 2023: 99-100). فرض منطقی دیگر این است که معنا امری نه مبتنی بر ذهن فرد و نه به کلی مستقل از ذهن است؛ بلکه امری بین‌الذهانی است. این فرض برای پژوهش پیش‌رو اهمیت دارد چرا که می‌خواهد از منظر جامعه‌شناسی به مقوله معنای زندگی نگاه کند. معنا در این حالت هم ویژگی ذهنی و هم ویژگی واقعیت عینی دارد. ویژگی ذهنی به این معناست که همان‌طور که در ذهن گرابی، معنا وابسته به ذهن فرد می‌شد، در اینجا معنا وابسته به ذهن جمعی خاص است و اگر ذهن این جمع خاص از بین برود آن معنا نیز از بین می‌رود. ویژگی واقعیت عینی بودن نیز یعنی معنا با دیگران مشترک است و صرف نظر از ترجیحات هر فرد، درک می‌شود (Berger, 1966: 108). به عنوان مثال یک زبان خاص به عنوان یک امر بیرونی درک می‌شود که به فرد فشار می‌آورد. فرد برای اینکه به مقاصد زبانی خود برسد مجبور است از قواعد آن پیروی کند و در چهارچوب آن رفتار زبانی داشته باشد.

جهت دیگر فراروی از دوگانه ذهنی – عینی، دیدگاهی ترکیبی است که رایج‌ترین صورت آن را سوزان ولف^۱ مطرح می‌کند. (متز، ۱۳۹۶: ۴۲-۴۳) او دیدگاه خود را در این شعار خلاصه می‌کند: «معنا زمانی به وجود می‌آید که جاذبه ذهنی با جذابیت عینی روبرو شود» (Wolf, 1997: 211). از نظر او دیدگاه ترکیبی طبیعی‌ترین الگوی زندگی معنادار است. (ولف، ۱۳۸۲: ۳۴) ویگینز^۲ نیز به نوعی ترکیب معتقد است. از نظر او ممکن است یک فرد چون چیزی را خوب می‌داند خواستار آن باشد و از طرف دیگر چون همان چیز را می‌خواهد آن را خوب بداند. البته این تناقض نیست چرا که از دو جهت مختلف ممکن است این اتفاق بیفتد. هیچ کوشش یک جانبه‌نگرانه‌ای نمی‌تواند قرین توفیق شود (ویگینز، ۱۳۸۲: ۵۸).

۴. نظریه پیر برگر

نظریه برگر درباره برساختی بودن معنای زندگی مبتنی بر دیدگاه او در زمینه ساخت اجتماعی واقعیت است؛ بنابراین به منظور روشن شدن دیدگاه برگر درباره برساختی بودن معنا ابتدا به دیدگاه او در زمینه ساخت اجتماعی واقعیت، به عنوان مبنای سایر نظریاتش، اشاره می‌شود. در مرحله دوم دیدگاه برگر در تحلیل «معنا» صورت‌بندی می‌شود و در مرحله سوم دیدگاهش مبنی بر عینی یا برساخته بودن معنای زندگی بیان می‌شود.

1. Susan Wolf

2. David Wiggins

۱-۴. فرایند ساخت اجتماعی واقعیت

۱-۱-۴. نقش محوری واقعیت زندگی روزمره

برگر معتقد است جهان انسانی از واقعیت‌های مختلفی تشکیل شده است. از جمله: واقعیت زندگی روزمره، واقعیت اندیشه نظری، واقعیت رؤیا و...، البته از این بین، واقعیت زندگی جایگاه ممتازی دارد. واقعیت زندگی روزمره انسان را احاطه کرده است و خود را به آگاهی تحمیل می‌کند. ویژگی واقعیت زندگی روزمره اشتراکی بودن آن است. زندگی روزمره به یک اندازه برای مشارکت جویان در آن واقعی است (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۳۶-۳۹). این جهان، مشترک از معانی ذهنی که نمود عینی یافته‌اند تشکیل می‌شود. این معانی نمود یافته، به یک اندازه در دسترس اعضای یک اجتماع قرار دارد. (همان: ۵۴) افراد مجبور به ساختن ساختارهای انسانی می‌شوند تا فکر و رفتار سایر انسان را هدایت کنند (Wuthnow, 1984: 39). واقعیت زندگی روزمره بر اساس کنش ارتباطی ساخته می‌شود (Knoblauch, 2019: 180).

۲-۱-۴. فرایند ساخت نهادها

برگر در توضیح ساخت واقعیت زندگی روزمره توجه نخست خود را به فرایند ساخت نهادها معطوف می‌کند، او معتقد است غرایز انسان برخلاف سایر حیوانات، جهت‌گیری ثابتی ندارند، زیرا سائق‌های انسان بسیار منعطف و انطباق پذیرند؛ به‌عنوان مثال جوامع مختلف الگوی واحدی برای ارضای امیال جنسی ندارند و در این امر تنوع و تکرار زیادی قابل مشاهده است.

تنوع زیاد و ابداع‌گری‌ها در جوامع مختلف نشان می‌دهد نظم اجتماعی، محصولی انسانی است. انسان‌ها در مشارکت با یکدیگر در جریان عینی ساختن مستمر خود، آن‌ها را به وجود می‌آورند. نظم اجتماعی هم از لحاظ تکوین و هم از جهت تداومش محصولی انسانی است (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۷۳-۸۰). انسان‌ها در مشارکت با یکدیگر جهانی می‌سازند که به خانه آن‌ها تبدیل می‌شود. «هر جامعه انسانی را می‌توان به‌عنوان یک شرکت جهان‌ساز، یعنی به‌عنوان فعالیت انسانی جهان‌ساز درک کرد» (Berger & Pullberg, 1965: 201).

۳-۱-۴. دیالکتیک در ساخت واقعیت

در فرایند ساخت واقعیت‌های نهادی، دیالکتیک رخ می‌دهد؛ انسان‌ها الگوهای رفتاری و تیپ‌هایی را می‌سازند. آنچه به دست انسان ساخته شده در اثر انتقال نسلی، تبدیل به واقعیت اجتماعی که از عینیت برخوردار است، می‌شود. در مرحله سوم این واقعیت برساخته جمعی خود را بر انسان تحمیل می‌کند (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۸۰-۹۰).

واقعیت اجتماعی در اثر انتقال نسلی محکم‌تر می‌شود، و پس از این است که می‌شود به‌حق عنوان واقعیت اجتماعی به آن نهاد. پس از انتقال نسلی آنچه واقعیت‌های برساخته را قابل پذیرش می‌کند، منطقی است که انسان بر آن می‌افکند و توجیهی است که در پی آن می‌گستراند. نظمی که انسان فرافکنده است باید قابل قبول جلوه کند (همان، ۹۴-۹۵). می‌توان گفت جامعه، انسان را مجبور می‌کند و حتی ایجاد می‌کند. از طرف دیگر نیز درست است که گفته شود این انسان‌ها هستند که واقعیت‌های اجتماعی را سامان می‌دهند (Berger, 2004: 128).

بنابراین «جامعه فراورده‌ای است انسانی. جامعه واقعی است عینی. انسان فراورده‌ای است اجتماعی.» (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۹۱). در فرایند اجتماعی شدن، انسان نیز به‌صورت اجتماعی برساخته می‌شود (Maines, 2000: 580). همچنین امر برساخته از آن رو یک واقعیت است که اگرچه انسان‌ها در ساخت آن شراکت دارند، اما از ترجیحات فردی فراتر می‌رود (Berger, 1966: 108).

از آنجایی که فرد در جامعه زاده می‌شود، نقطه آغاز فرایند دیالکتیک سه‌گانه درونی‌سازی است. درونی‌سازی به منزله درک جهان به‌عنوان واقعییتی با معنا است (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۷۷-۱۷۸). درونی‌سازی و پرورش اجتماعی ناموفق، پرسش «من کیستم؟» را پیش می‌کشد (همان: ۲۳۲).

۲-۴. تحلیل برگر از معنا در پرسش معنای زندگی

از نظر برگر نیاز انسان به معنا به اندازه نیازهای مادی ضروری است (Heelas et al., 2013: 147). برگر مقام انسان بودن را به معنا محوری او پیوند می‌زند (برگر، ۱۳۹۶: ۳۷). او در این زمینه می‌نویسد:

«انسان‌ها حق دارند در جهانی معنادار زندگی کنند. احترام به این حق یک الزام اخلاقی برای سیاست است. نیاز به معنا تقریباً به‌طور قطع در ساختار انسان ریشه دارد. ... امروزه به‌طور گسترده دیده می‌شود، همه پیشرفت‌های مادی بیهوده هستند، مگر اینکه معانی زندگی انسان‌ها را حفظ کنند، یا جایگزین‌های رضایت بخشی برای معانی قدیمی ارائه کنند (Berger, 1976: 183&185).»

از دیدگاه اجتماعی برگر، دنیا شبیه جنگلی بی‌شکل و تاریک و همیشه ترسناک است که انسان در بخش‌های کوچکی از آن نظم‌دهی و معناسازی می‌کند و به این شکل بخش کوچکی از آن جنگل را روشن می‌کند (برگر، ۱۴۰۲: ۵۶). به گفته برگر، واقعیت به خودی خود آشفته و پیچیده است؛ این انسان است که واقعیت را فیلتر می‌کند و از دنیای آشفته و خام، واقعیتی دارای نظم و معنا می‌سازد (Hunter, 1986: 123). از نظر او معنادهی به واقعیت نوعی فهم‌پذیر ساختن آن است. به اعتقاد برگر «تجربه‌های متعلق به حوزه‌های گوناگون واقعیت، از طریق ترکیب با یکدیگر در قلمرو معنای واحد و فراگیری یگانه می‌شوند. ... نظم می‌یابند، و به همین لحاظ قابل فهم می‌گردند ...» (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۳۶). معناداری یعنی تفسیرپذیری. «نوموس^۱ زندگی فرد را در بافت فراگیر معنا قرار می‌دهد ... اکنون او می‌تواند ... مراحل مختلف زندگی‌اش ... را به گونه‌ای تفسیر کند...» (برگر، ۱۴۰۲: ۹۲). همین‌طور «معنا چیزی جز شکل پیچیده آگاهی نیست و به‌صورت مستقل وجود ندارد. معنا همیشه دارای نقطه‌ای مرجع است: [معنا] آگاهی از این واقعیت است که رابطه‌ای بین تجربه‌ها وجود دارد» (برگر، لوکمان، ۱۴۰۲: ۱۴). برگر برخی تجربه‌های دردناک را احتمالاً معنادار می‌داند «زیرا هم به لحاظ اجتماعی و هم به لحاظ ذهنی قانع‌کننده‌اند» (برگر، ۱۴۰۲: ۹۷).

بنابراین، معنا از جنس شناخت است که با بیان‌های مختلف مانند: فهم‌پذیری، تفسیرپذیری و قانع‌کنندگی تکرار می‌شود. می‌توان پرسید ملاک فهم‌پذیری چیست؟ در چه شرایطی تفسیرپذیری تحقق می‌یابد؟ شکل پیچیده آگاهی چگونه رنگ معنا به خود می‌گیرد؟ همین‌طور معرفت چه زمانی قانع‌کننده می‌شود؟

دیدگاه برگر در پاسخ به پرسش‌های فوق بدین صورت قابل جمع‌بندی است: فهم‌پذیری مبتنی بر نظم است؛ زمانی که بین واقعیت‌های مختلف نظم برقرار شود، قابل فهم می‌شوند، همان‌گونه که برگر می‌گوید: «زندگی در جهان اجتماعی یعنی داشتن زندگی معنادار و نظم یافته» (همان: ۵۴). ملاک تفسیرپذیری نوموس است؛ زمانی که زندگی به بند قانون کشیده شد تفسیرپذیر می‌شود و به این شکل معنادار می‌شود. شکل پیچیده آگاهی که به سطح معنا ارتقاء یافته مرهون ابتناء بر رابطه‌ای است که بین تجربه‌ها برقرار می‌شود. در نتیجه ملاک معنا رابطه‌ای است که بین تجربه‌ها برقرار است. همین‌طور طبق آنچه پیش از این اشاره شد، کارکرد قلمرو نمادین این است که هر چیزی را در جای مناسب خود قرار می‌دهد (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۳۶-۱۳۷).

آنچه باعث معناداری واقعیت اجتماعی است در آثار برگر با عبارت‌های مختلفی به آن پرداخته می‌شود، از جمله: نظم، نوموس، برقرار بودن نسبتی بین تجربه‌ها، قرارگیری هر چیزی در جای مناسب خود، نوموس نوعی نظم است. هر دو، گونه‌ای از نسبت‌اند که بین اشیاء یا تجربه‌ها برقرار می‌شوند و از این‌رو هر چیزی جای مناسب خود قرار می‌گیرد.

در سطحی عمیق‌تر، برگر برقراری نظم و تناسب را در گرو ارتباط با یک هدف و همین‌طور با ارزش می‌داند. «معنای کنش‌ها در فرایند عمل بر اساس ارتباطشان با هدف شکل می‌گیرد.» (برگر، لوکمان، ۱۴۰۲: ۱۵). قانع‌شدن فردی که به مصیبتی سخت گرفتار شده، به این است که بداند چرا این بدبختی بر سر او آمده است و زمانی پاسخ خود را می‌گیرد که مهم‌ترین هدف رنج کشیدن فرد روشن شود (برگر، ۱۴۰۲: ۹۷). از سویی دیگر «انسان حیوانی است که معنا را به جهان می‌افکند. انسان اشیاء را نام می‌گذارد، به آن‌ها ارزش می‌بخشد، و نظم‌های عظیمی از اهمیت (زبان‌ها، نظام‌های نمادین، نهادها) را می‌سازد...» (Berger, 1976: 183). نظام‌های ارزشی که زندگی را تعالی می‌دهند ادعای این را دارند که بحران‌ها را به‌صورت معنادار تبیین می‌کنند. نظام‌های ارزش کل زندگی را بر معنا می‌کنند (برگر، لوکمان، ۱۴۰۲: ۲۰).

۱. قانون. منظور قانون و نظامی است که برساخته می‌شود و باعث تفسیرپذیری زندگی می‌شود.

۳-۴. زمینه‌مند بودن امر معنا

از طرف دیگر معنای اجتماعی در نسبت با یک زمینه خاص هستند (Lessig, 1995: 951). و از آن بالاتر نظم از طریق قرار گرفتن هر واقعیت جزئی در «زمینه کلی‌ترین چهارچوب داوری قابل تصور» برقرار می‌شود. در ارجاع به این زمینه ممکن است پیش پا افتاده‌ترین کارهای زندگی روزمره معنای عمیقی را بی‌پذیرند (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۳۸). هر گونه تجربه انسانی در درون این چهارچوب داوری جامع انجام می‌گیرد (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۳۴). این کلیت، پیش‌فرض هر کنش معنادار خاص است که در آن به وقوع می‌پیوندد (Berger & Pullberg, 1965: 201). این طرح معنای کلان از تولد تا مرگ را شامل می‌شود و کلیت زندگی را به ابدیت وصل می‌کند. معنای کنش‌های کوتاه برد اعتبار بلند مدت می‌یابند و به این شکل معنای روال‌های روزمره تابع معنای زندگی می‌شود (برگر، لوکمان، ۱۴۰۲: ۲۰).

۴-۴. نتیجه‌گیری

به‌صورت خلاصه می‌توان گفت که زندگی معنادار زندگی است که مزین به ارزش‌ها و امور مهم باشد و به سطحی از هدفمندی رسیده باشد. زندگی هدفمند و مشتمل بر ارزش‌ها، به واقعیت‌های جزئی از جمله پیشامدها و رفتارها تناسب می‌بخشد و آن‌ها را در نسبت سازگار و ملایمی با یکدیگر قرار داده، به نظم می‌کشد و از این طریق به آن‌ها معنا می‌بخشد. هر واقعیت جزئی برای اینکه با ارزش مثبت یا منفی باشد با آن معنای یکپارچه سنجیده می‌شود.

۵-۴. بساخت معنای زندگی؛ نظریه پیتربگر

از منظر برگر معنای زندگی امری برساخته است. «انسان حیوانی است که معنا را به جهان می‌افکند. انسان اشیا را نام می‌گذارد، به آن‌ها ارزش می‌بخشد.» تمایل انسان برای معنا دادن به جهان اساساً یک فعالیت جمعی است. «یعنی انسان‌ها با هم، در گروه‌هایی با عظمت‌های متفاوت، به کار نسبت دادن معنا به واقعیت می‌پردازند. در واقع، هر گروه انسانی، از خانواده گرفته تا جامعه ملی، در مرکز آن، یک کار معنابخش است» (Berger, 1976: 183). «مردان با هم درگیر ساختن جهانی می‌شوند که سپس به خانه مشترک آن‌ها تبدیل می‌شود... انسان جهان‌ساز و انسان نام‌گذار تنها به‌عنوان مظاهر انسان موجود اجتماعی ممکن است. بنابراین، هر جامعه انسانی را می‌توان به‌عنوان یک شرکت جهان‌ساز، یعنی به‌عنوان فعالیت انسانی جهان‌ساز درک کرد» (Berger & Pullberg, 1965: 201).

برگر حتی دین را در قلمرو نمادین به‌عنوان امری معنابخش، برساخته می‌داند: «دین به‌عنوان امر اجتماعی ساخته شده بود تا به ارضای نیازهای اساسی روان‌شناختی انسان برای احساس معنای نهایی و امنیت هستی‌شناختی کمک کند، به‌ویژه در مواجهه با ناامیدی‌ها و تراژدی‌های انسانی، تهدیدهای هرچومرج و مرگ اجتناب‌ناپذیر» (Hjelm, 2018: 43).

با توجه به این نکته در نگاه برگر که معنای زندگی، برساخته اجتماعی است می‌توان از معنای زندگی جوامع مختلف سخن گفت. علاوه بر زندگی یک فرد، زندگی یک جامعه می‌تواند معنادار باشد. همین‌طور می‌تواند کم‌معنا یا سرخورده به نظر بیاید (Besecke, 2005: 184). به‌عنوان مثال می‌توان از معنای زندگی غرب معاصر سخن گفت و یا کم‌معنایی و یا حتی بحران معنای آن.

۵. نظریه محمدتقی جعفری

در این بخش ابتدا نظریه محمدتقی جعفری درباره «معنای زندگی» ارائه می‌شود و سپس تحلیل وی از «معنا» صورت‌بندی می‌شود و بعد از آن برساختی یا کشفی بودن آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۵-۱. چستی معنای زندگی از دیدگاه محمدتقی جعفری

محمدتقی جعفری بر این نظر است که هر کس با اندک توجهی به درون خود، با پدیده خواستن در برابر نخواستن، مواجه می‌شود. انسان هر آنچه ملائم طبیعت خود - در معنای عام - بداند، در صدد خواستن آن برمی‌آید و هر آنچه که مناسبتی با طبیعت او نداشته باشد، نمی‌خواهد. او وقتی گرسنه می‌شود به سراغ غذا می‌رود و اگر تشنه شود آب می‌خواهد. این خواستن از ابتدای تولد شروع می‌شود و با گذاشتن همه دنیا در اختیار او نیز پایان نمی‌پذیرد. در ابتدا حتی این خواستن اضافه به من هم نمی‌شود؛ چرا که نوزاد خودآگاهی ندارد. و تصویری از من و دیگری

ندارد تا خود را خواهان دیگری بدانند. بلکه می‌توان گفت او در ابتدا یکپارچه خواستن است (جعفری، ۱۳۹۶: ۶۴ و ۲۰۶). «اساسی‌ترین عنصر حیات که عبارت است از پدیده می‌خواهم ... بزرگ‌ترین عامل هدفمندی انسان‌هاست» (همان: ۲۰۶). به همین جهت حیاتی که در آن هدف نباشد ماهیت خود را از دست می‌دهد. حیات آدمی هر چه محدودتر باشد می‌خواهم‌های محدودتری خواهد داشت. عمق و گستره خواستن‌ها بسته به عمق و گستره زندگی متفاوت خواهد بود (همان: ۲۰۶ و ۲۰۷). از طرف دیگر زندگی انسان از حالت‌ها و موقعیت‌های متضاد و به لحاظ ارزشی منفی و مثبت تشکیل شده است؛ حالت‌هایی از درد و لذت، ارتقاء و سقوط، شکست و پیروزی مراحل از کودکی، جوانی و پیری و ... آن غایت و خواست نهایی است که به این پدیده‌ها و موقعیت‌ها انسجام می‌دهد و آن‌ها را در هماهنگی یکدیگر قرار می‌دهد و اگر آن غایت نهایی در کار نباشد این موقعیت‌های متضاد، حیات انسانی را از هم می‌گسلد و به این ترتیب حیات او فهم‌پذیری خود را از دست خواهد داد (همان: ۲۰).

اما آن خواست نهایی کدام است و چگونه باید باشد؟ آیا هدف‌های زمینی در زندگی محدود آن را تأمین می‌کند؟ در نگاه محمدتقی جعفری حداقل ویژگی این غایت نهایی ابدیت است. اهداف غایی دنیایی هر آنچه باشد زمانی به پایان خواهد رسید؛ پس از آن چه؟ و این حقارت و بی‌معنایی است. او می‌نویسد:

«اگر زندگی در این دنیا را مطلوب مطلق تلقی کنید، بیش از سایه‌ای که گسترده می‌شود و به سرعت برچیده می‌شود، چیزی نخواهید دید و اگر زندگی در این دنیا را مسیر «حیات معقول» قرار دهید و هدف اعلا «حیات معقول» را تعقیب کنید، زندگی شما از اصالتی برخوردار خواهد شد که «ابدیت» محصول آن است (همان: ۲۲۱).

آنچه ابهام و بیگانگی زندگی انسان را برطرف می‌کند و آن را تقسیرپذیر و قانع‌کننده می‌سازد دریافت «إنا لله» و همین‌طور «إنا إلیه راجعون» است (همان: ۹۰). این دریافت، دریافت ابدیت است. محمدتقی جعفری اهدافی که ابدیت را تأمین می‌کند و زندگی انسانی را به بهترین نحو فهم‌پذیر می‌کند، اهداف دینی و قرآنی می‌داند و بر اساس برخی آیات نظریه‌پردازی خود را ادامه می‌دهد. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات (۵۱): ۵۶). این آیه شریفه هدف زندگی انسان را عبادت می‌داند؛ اما از آنجایی که در برخی آیات دیگر، خود عبادت مقدمه‌ای برای فلاح شمرده شده، نتیجه می‌شود که عبادت هدف میانی است. محمدتقی جعفری مسیر رسیدن به هدف غایی انسانی را عبادت می‌داند. اما او عبادت را معنای وسیعی می‌داند که نیازمند توضیح است. وی در این باره می‌نویسد:

«به یک معنای بسیار وسیع، از آن هنگام که انسان از تسلیم‌شدن به جریان طبیعی محض موجودیت خود، رها شده و به مرحله آگاهی از جان - که دمی از ملکوت الهی است - می‌رسد، عبادت او شروع می‌شود... هنگامی که آدمی از جان پاک خود... آگاه شد و این اندازه درک کرد که جزئی از آن آهنگ کلی هستی است که برای حرکت و گردیدن در مشیت الهی نواخته می‌شود، به عبادت مشغول شده است... همه شئون زندگی انسان جزو عبادت محسوب می‌شود... (همان: ۲۲۴).

او غایت نهایی زندگی را «تحول و به‌ثمررسیدن جوهر اعلا حیات انسانی» می‌داند و این عبادت است که او را در مسیر شدن تا رسیدن به تعالی قرار می‌دهد (همان: ۲۶۳). تلاش انسان در مسیر هدف نهایی خود دارای دو بعد است: بعد اول وسیله بودن آن است که در نهایت او را به سرمنزله نهایی می‌رساند و دومی این است که هر لحظه پیمودن راه، خود هدفی است؛ چرا که هر لحظه آن رشدی است که مقدمه رشد بعدی است (همان: ۲۶۸). در نهایت محمدتقی جعفری هدف نهایی زندگی را چنین به تصویر می‌کشد:

«آرمان‌های زندگی گذران را با آب حیات اصول عقلانی - الهی رویاندن و شخصیت از خاک برخاسته را به وسیله آگاهی از جان پاک که به آهنگ کلی هستی متصل است، از چنگال جبر عوامل طبیعت و خودخواهی نجات دادن و شخصیت را آزادانه در جاذبه ربوبی قرار دادن. این است هدف نهایی زندگی. زندگی هدف‌دار تکاپویی است آگاهانه؛ هر لحظه از سطح عینی این زندگی، مقدمه‌ای است بر لحظه تکاملی بعدی در جهانی شفاف که فروغ لایزال الهی از روزنه وجدان پاک آدمی بر آن می‌تابد و سطح عمیق آن، قطره‌هایی است که به اقیانوس ابدیت سرازیر می‌شود و شخصیت را با امواج خود به پیشگاه دیدار الهی بالا می‌برد (همان: ۲۶۹).

بنابراین، زندگی هدف‌دار زندگی است که فرد در آن آگاهانه انتخاب می‌کند و اهداف ارزشی مناسب خود را برمی‌گزیند و در راه رسیدن به آن تلاش می‌کند. از طرف دیگر استعداد رشد در انسان به تدریج فعلیت می‌یابد. اگر هدف نهایی قرب خداوند است، هر قدمی که انسان در این مسیر برمی‌دارد مرتبه‌ای از آن قرب محقق می‌شود؛ چرا که پیمودن مسیر در شعاع جاذبه ربوبی همان نزدیک شدن به حریم الهی است.

۵-۲. تحلیل محمدتقی جعفری از «معنا» در پرسش معنای زندگی

پس از توضیح دیدگاه محمدتقی جعفری درباره معنای زندگی، در این بخش تلاش می‌شود مختصات تحلیلی وی از «معنا» در پرسش معنای زندگی بیان شود. معنا در نگاه محمدتقی جعفری دارای سه عنصر است. عنصر اول تفسیرپذیری است. زندگی‌ای را می‌توان معنادار دانست که برای انسان قابل درک و فهم باشد. وی در این باره می‌نویسد: «آری... تصور و دریافت انا لله است که می‌تواند برای زندگی محاسبه‌ای ببخشد، و نیز... انا الیه راجعون. همین دریافت است که انسان‌ها و جهان طبیعت را برای او قابل تفسیر ساخته، از حالت ابهام و بیگانگی بیرون خواهد آورد» (همان: ۹۰).

عنصر دوم هدفمندی است؛ تفسیرپذیری با عنایت به هدف غایی اتفاق می‌افتد (همان: ۲۰). زندگی انسانی زمانی تفسیرپذیر می‌شود که به اندازه کافی هدفمند باشد و این هدف است که به زندگی نظم و جهت می‌بخشد و از این‌رو تفسیرپذیر می‌سازد. نکته مهم این است که از نظر جعفری هدفی که باعث می‌شود زندگی انسان تفسیرپذیر شود، هدف ویژه‌ای است و آن هدفی است که ابدیت را در نظر می‌گیرد (همان: ۲۲۱). اگر ابدیت در کار نباشد زندگی پایانی غم انگیز داشته و این زندگی آبی نیست که انسان می‌خواهد. از این‌رو زندگی تفسیرپذیری خود را برای انسان از دست می‌دهد. نکته مهم دیگر این است که هدف زندگی بر اساس پدیده خواستن که درونی انسان‌هاست، با انسان ارتباط برقرار می‌کند و از این جهت، اهدافی که انتخاب می‌شوند ملائم و مناسب نفس و در نتیجه ارزشمند تشخیص داده می‌شوند (همان: ۶۴). عنصر سوم از دیدگاه جعفری ارزش است. انسان با هر قدمی که در راه هدف برمی‌دارد، مرتبه‌ای از رشد برایش فراهم می‌شود و از این‌رو به همان میزان هدف غایی که قرب خداست حاصل شده و انسان به خدا نزدیک می‌شود و آثار خود را برجای می‌گذارد و به این نحو زندگی را غرق ارزش ذاتی می‌کند. هر لحظه از زندگی انسان مرحله‌ای از تکامل و رشد اوست و همین تکامل و رشد مقدمه‌ای برای تکامل و رشد بالاتر است. در نتیجه زندگی هم هدف است و هم وسیله و به این نحو هم ارزش ایزاری دارد و هم ارزش ذاتی. ارزش ایزاری دارد؛ چون هنوز به آن هدف نهایی نرسیده است و ارزش ذاتی دارد؛ چون با هر تکاپو مرتبه‌ای از آن هدف نهایی برای او حاصل می‌شود (همان: ۲۶۸-۲۶۹ و ۳۶۳). بنابراین، از دیدگاه جعفری «معنا» سه مؤلفه دارد: تفسیرپذیری، هدفمندی، ارزشمندی. به این صورت که زندگی‌ای معنادار است که هدفمند بوده و این هدف با ابدیت در پیوند باشد و از طرف دیگر به اندازه کافی ارزش‌های انسانی در آن تبلور یافته باشد و در نهایت مبتنی بر همین ارزش و هدف، تفسیرپذیر باشد. به عبارت دیگر زمانی که فرد در زندگی هدفی را که با ابدیت در ارتباط است برگزیند و در راه رسیدن به آن در تکاپو باشد و در زندگی خود به اندازه کافی ارزش‌های انسانی را به ظهور برساند، از منظر انسانی تفسیرپذیر خواهد بود و زندگی‌اش به سطح معناداری خواهد رسید.

۵-۳. عینیت معنای زندگی؛ نظریه محمدتقی جعفری

همان‌طور که گفته شد معنای زندگی تفسیرپذیری مبتنی بر ارزش و هدفی است که پیوند با ابدیت داشته باشد. در نتیجه اگر آن ارزش‌ها و اهدافی که تفسیرپذیری را به ارمغان می‌آورند، حقیقی باشند؛ طبیعتاً معنای زندگی نیز امری حقیقی خواهد بود و اگر بر ساخت بشر باشد، به نحوی که هیچ ارتباطی با واقعیت و تکوین نداشته باشد، معنای زندگی نیز که تفسیرپذیری مبتنی بر آن‌هاست، برساخته و ذهنی خواهد بود. جعفری در ارزش‌هایی که معیار زیست انسانی است واقع‌گرا است (مهدوی‌نژاد و گنجارودی، ۱۴۰۲: ۱۰۵). او معتقد است هر جنایتی اثر خاص خود را در حقیقت انسان می‌گذارد (جعفری، ۱۳۹۲ الف: ۳۹۰). کسی که عدالت را نادیده می‌گیرد و یک عمل ظالمانه انجام می‌دهد، به همان میزان به واقعیت اصیل خود آسیب می‌رساند (همان: ۳۹۲). بنابراین ارزش‌های زندگی حقیقت انسان را متحول می‌کنند و او را در مسیر شدن قرار می‌دهند.

او معیار واقعی بودن ارزش‌ها را ارتباط آن‌ها با ذات انسان می‌داند؛ به‌طوری که هر اندازه یک ارزش ارتباط نزدیک‌تری با حقیقت انسانی داشته باشد، ضروری‌تر است (همان: ۳۸۹). جعفری این ارتباط ارزش‌ها با حقیقت انسان و استعداد زندگی مبتنی بر ارزش را یک دلیل مهم برای هماهنگی بین «بایدها و نبایدها» و «هست‌ها و نیست‌ها» می‌داند که مبتنی بر آن می‌توان «بایدها و نبایدها» را از «هست‌ها و نیست‌ها» استنتاج کرد (همان: ۴۰۱). بنابراین جعفری ابدیت واقعی را تأمین‌کننده عمیق‌ترین لایه خواست می‌داند. در نگاه او هدف انسان تحول، رشد و نزدیک شدن هر چه بیشتر به خدا است و مسیر این رشد عبادت در معنای عام است. در نگاه او رشد، رشد حقیقی است و قرب، قرب حقیقی است. این ارزش‌ها و اهداف تکوینی است که زندگی انسان را تفسیرپذیر می‌کند و به آن معنای حقیقی می‌بخشد. نه صرفاً ارزش‌ها و اهدافی که جامعه برای او ساخته است. ارزش‌های یک جامعه می‌تواند گمراه‌کننده باشد و نه تنها برای زندگی معنا تأمین نکند؛ بلکه آن را دچار بحران کند. گاهی زندگی در مخالفت با برخی معیارهای پذیرفته جامعه است که معنا می‌یابد. در یک کلمه انسان به دنبال معنای زندگی است نه تصویری از معنای زندگی.

۶. مقایسه دیدگاه پتر برگر و محمدتقی جعفری

۶-۱. شباهت‌ها

۶-۱-۱. تحلیل مشابه از «معنا» در حیات اجتماعی

به نظر می‌رسد تحلیل «معنا» در نگاه برگر و جعفری شباهت‌های قابل توجهی دارند. پتر برگر معنا را سطح پیچیده‌ای از شناخت می‌داند. او از عبارت‌های مختلفی از جمله فهم‌پذیری و تفسیرپذیری استفاده می‌کند. آنچه منظور برگر است تفسیرپذیری از منظر خاص است. او زندگی معنادار را زندگی می‌داند که از ارزش‌ها پیروی می‌کند و به اندازه کافی هدفمند است. این چنین زندگی از تناسبی برخوردار است که باعث معناداری آن می‌شود. محمدتقی جعفری نیز سه عنصر تفسیرپذیری، ارزشمندی و هدفمندی را در تحلیل خود از معنا دارد؛ با این تفاوت که او ارزش و هدف مرتبط با ابدیت را مایه تفسیرپذیری می‌داند. کسی می‌تواند زندگی را تفسیر کند که بدانند از کجا آمده است و به کجا می‌رود؟ زندگی‌ای معنادار است که زندگی هدفمندی باشد، آن هم یک هدف نهایی که انسان را به ابدیت وصل می‌کند. این هدف ارزشمند است و زندگی را ارزشمند می‌کند و به این شکل زندگی معنا می‌یابد. شباهت تحلیل برگر و جعفری در آن است که هر دو معنا داشتن را همان «فهم‌پذیری» می‌دانند. به این نکته نیز توجه دارند که زندگی معنادار که انسان آرزوی آن را دارد و در دوران مدرن دچار بحران شده است، زندگی است که در آن به اندازه کافی ارزش توزیع شده باشد. در نتیجه فهم‌پذیری از منظری ارزشی مقصود است نه فهم‌پذیری در معنای عام. همین‌طور بخش بزرگی از ارزش‌ها از آنجا که اکتسابی هستند، باید هدف‌گذاری شوند و در این صورت است که زندگی هدفمند شکل می‌گیرد. به این صورت معنای زندگی از سه عنصر فهم‌پذیری، ارزش مدار بودن و هدف داشتن تشکیل می‌شود.

۶-۱-۲. اهمیت دین در معنابخشی به زندگی

دین در معنابخشی به زندگی برای هر دو اندیشمند اهمیت بسزایی دارد. به اعتقاد برگر در بالاترین سطح معنابخشی، جزیره‌های معنایی جدا از هم زندگی، در یک کل وحدت می‌یابند و به این شکل کل زندگی معنادار می‌شود (برگر، لوکمان ۱۳۹۹: ۱۳۴). مهم‌ترین یکپارچه‌سازی بخش‌های جزئی زندگی، توسط دین اتفاق می‌افتد (برگر، ۱۴۰۲: ۶۱). جعفری نیز به شکلی قوی‌تر معنای زندگی را مرتبط با دین می‌داند. او معنای زندگی را در گرو ابدیت می‌داند (جعفری، ۱۳۹۶: ۲۲۱). به اعتقاد او انسان یک‌پارچه «خواستن» است و مدام در پی هدفی است. اما هر هدفی زندگی او را معنادار نمی‌کند. هدف نهایی اگر وصل به ابدیت شد معنا آفرین می‌شود و این ابدیت را اهداف دینی تضمین می‌کنند (همان: ۲۶۹).

۶-۲. تمایزها

۶-۲-۱. تمایز در انسان‌شناسی

از دیدگاه برگر انسان در جامعه ساخته می‌شود. همین‌طور «انسانیت بر حسب جامعه و فرهنگ تغییر می‌پذیرد» (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۷۵). او برای انسان نوعی طبیعت اولیه می‌پذیرد؛ اما مهم‌تر از آن را این می‌داند که انسان ذات خویش را می‌سازد. از نظر او تنها مقدمه‌هایی که برای تکوین نفس لازم‌اند در حین تولد تعیین می‌شوند. اما نفس به‌عنوان یک هویت قابل تمیز که به تجربه در می‌آید، فطری نیست (همان: ۷۷-۷۵). حتی ارزش‌ها نیز به‌صورت فطری درک نمی‌شوند؛ بلکه به‌صورت اجتماعی ساخته می‌شوند (Berger, 1976: 183) و سپس درونی می‌شوند (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۲۳۲). در اندیشه برگر، انسان با جامعه‌پذیری موفق، دارای هویت می‌شود (همان: ۲۳۲). البته اندیشه تقدم جامعه بر فرد پیش از این در اندیشه ارسطو وجود داشته است (ارسطو، ۱۳۶۴: ۵)، اما او هویت و ذات انسان را بر ساخته اجتماعی نمی‌داند.

محمدتقی جعفری در این مسئله که شخصیت آدمی به‌نوعی ساخته می‌شود با برگر هم عقیده است (جعفری، ۱۳۹۶: ۲۶۳)، اما نمی‌پذیرد که ذات انسان در جامعه ساخته می‌شود. او برای ذات انسان در قبل از اجتماع سهم بیشتری قائل است. به‌عنوان مثال انسان فارغ از اجتماع درکی از ارزش‌ها دارد. شایستگی و ناشایستگی امور را می‌فهمد (همان: ۱۲). انسان در هر جامعه‌ای که باشد، با همان فطرت اولیه درمی‌یابد که زجرکش کردن کودک بی‌گناه بد است. از نظر جعفری، انسان دارای دو ساحت مادی و معنوی است و شخصیت او با فراروی از بُعد مادی ساخته می‌شود (جعفری، ۱۳۹۲: ۴۰-۴۲). وی بر ساخته شدن شخصیت اجتماعی را انکار نمی‌کند اما معتقد است آنچه زندگی انسان را معنادار می‌کند مختصات اجتماعی او نیست، بلکه مختصات هستی‌شناختی او است. محور، فهم‌پذیری و معناداری زندگی روح آدمی است (جعفری، ۱۳۸۹: ۱۶۵). چرا که این ساحت روحانی آدمی است که ابدیت را به ارمغان می‌آورد و آن خواست نهایی را که زندگی را فهم‌پذیر می‌کند ممکن می‌سازد. اگر هدف از زندگی رشد یافتن و قرب به خدا باشد زندگی معنادار می‌شود. همان‌طور که در بخش معنای زندگی از دیدگاه جعفری گذشت، انسان در کارگاه هستی و از راه عبادت در معنای عام، ساخته می‌شود، نه در جامعه و ارزش‌هایی که منقطع از ارزش‌های ذاتی پذیرفته شده‌اند.

۲-۲-۶. تمایز در بر ساختی یا کشفی بودن ارزش‌ها و اهداف زندگی

از منظر برگر ارزش‌ها و هدفی که باعث می‌شوند زندگی از یک ساختار و تناسب برخوردار باشد و فهم‌پذیر و معنادار شود، از نظر اجتماعی بر ساخته می‌شوند. افراد با درونی‌سازی آن‌هاست که زندگی خود را معنادار درک می‌کنند. از آنجایی که این ارزش‌ها به‌صورت جمعی ساخته می‌شوند فارغ از ترجیحات شخصی برقرارند.

جعفری با برگر هم نظر است که ارزش‌ها و اهداف انسانی فارغ از ترجیحات شخصی برقرارند اما نمی‌پذیرد که این ارزش‌ها و اهداف شایسته انتخاب، به‌لحاظ اجتماعی بر ساخته می‌شوند. همان‌طور که گفته شد از نظر او این ارزش‌ها نه تنها از ترجیحات فردی، بلکه از ترجیحات جمعی نیز مستقل‌اند. ارزش‌ها و اهدافی که شایسته انتخاب‌اند ذاتاً این شایستگی را دارند نه اینکه با پذیرش اجتماعی، ارزش یافته باشند. این ارزش‌های ذاتی و الهی است که فارغ از ترجیحات فردی و جمعی مسیر تعالی انسان را روشن می‌نمایند و در عبادت به معنای عام خلاصه می‌شوند.

۳-۲-۶. تمایز روش شناختی

تمایز دیگر در نظریه برگر و جعفری تفاوت در روش آن‌ها است. برگر معتقد است به لحاظ تجربی هیچ واقعیت اجتماعی خارج از دیالکتیک سوژه و جامعه قابل درک نیست (Heelas et al., 2013: 31). او معنای زندگی را نیز در دیالکتیک سوژه و جامعه تحلیل می‌کند. برگر و لوکمان که خالق «ساخت اجتماعی واقعیت» هستند، از روش پدیدارشناسانه پیروی می‌کنند. در روش پدیدارشناسانه جهان آن‌گونه که به تجربه بی‌واسطه آدمی در می‌آید، توصیف می‌شود. در روش پدیدارشناسانه دغدغه اثبات یا رد چیزی وجود ندارد (یانگ، ۱۳۹۹: ۳۰۵-۳۰۶). در مقابل جعفری یک فیلسوف واقع‌گراست. او از منظر تفسیر اجتماعی به واقعیت نگاه نمی‌کند. او در تلاش است تا واقعیت را مستقل از ادراک اجتماعی واکاوی کند و به کمک اندیشه دینی خود در صدد است تا جایگاه انسان در هستی را بیابد و راه رشد او و چگونگی معناداری زندگی او را بیندیشد.

برگر بعدها از عنوان کتاب «ساخت واقعیت اجتماعی» اظهار نارضایتی می‌کند. او می‌نویسد: «شاید کلمه "ساخت‌وساز" ... مایه تأسف بود، زیرا از یک خلقت حکایت می‌کند؛ گویی کسی می‌گوید: چیزی جز ساخت‌های ما وجود ندارد. اما این هدف نویسندگان نبود. ... آنچه آن‌ها پیشنهاد کردند این بود که تمام واقعیت‌ها تابع تفاسیر اجتماعی است» (Berger & Zijderveld, 2009: 46). اینجا برگر می‌پذیرد که تنها از «یک منظر» نگریسته است.

۴-۲-۶. تمایز در معنا فکنی یا جذب معنا

تمایز سه‌گانه پیش‌گفته -یعنی تمایز در انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، و روش‌شناسی- در اندیشه برگر و جعفری، آن‌ها را به تمایز چهارم می‌کشاند، یعنی تمایز در اینکه آیا معنا به جهان افکنده می‌شود یا اینکه از جهان جذب می‌شود؟ از دیدگاه اجتماعی برگر دنیا شبیه جنگلی بی‌شکل و تاریک و همیشه ترسناک است که انسان در بخش‌های کوچکی از آن نظم‌دهی و معنا سازی می‌کند و به این شکل بخش کوچکی از آن جنگل را روشن می‌کند. (برگر، ۱۴۰۲: ۵۶) او حتی دین را هم «فرافکنی فشرده معانی انسانی به درون پهنه خالی عالم» می‌داند (همان: ۱۴۸). جهان به‌خودی‌خود معنادار نیست. «انسان حیوانی است که معنا را به جهان می‌افکند» (Berger, 1976: 183). «هر جامعه انسانی عمارتی از معناهای بیرونی‌شده و عینیت‌یافته است...» (همان: ۶۰-۶۱). جدا شدن از جامعه برای افراد خطرات گوناگونی دارد، «خطر نهایی این جدایی خطر بی‌معنایی است» (همان: ۵۵). در نظریه برگر در نهایت معنای فراتر از جامعه یک فریب است که بدان نیاز دارد و بدون آن زندگی‌اش سامان نمی‌یابد، از این رو آن را می‌سازد (برگر، لوکمان، ۱۳۹۹: ۱۴۵).

در مقابل از دیدگاه جعفری معنا به جهان افکنده نمی‌شود؛ بلکه از جهان جذب می‌شود. جهانی که در مقام فعل خدا قرار دارد و برای هدفی خلق شده و مستقیم تحت تدبیر موجودی عالم، قادر و بی‌نیایت مهربان است، سرشار از معناست. وقتی انسان درمی‌یابد جزئی از این آهنگ هستی است، حیات معنوی او شروع می‌شود (جعفری، ۱۳۹۶: ۲۶۴). انسان زمانی که این چنین به جهان نگاه می‌کند و زندگی خود را با آن هماهنگ می‌کند، از جهان و هستی معنا جذب می‌کند. «آرمان‌های زندگی گذران را با آب حیات اصول عقلانی-الهی رویاندن و شخصیت از خاک برخاسته را به وسیله آگاهی از جان پاک که به آهنگ کلی هستی متصل است، از چنگال جبر عوامل طبیعت و خودخواهی نجات دادن و شخصیت را آزادانه در جاذبه ربوبی قرار دادن. این است هدف نهایی زندگی» (همان: ۲۶۹).

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله دیدگاه پتر برگر و محمدتقی جعفری درباره مسئله بر ساخته بودن معنای زندگی و یا عینیت آن مورد بررسی قرار گرفت. نظریه برگر مبتنی بر دیدگاه او در زمینه ساخت اجتماعی واقعیت است. از نظر برگر نیاز انسان به معنا به اندازه نیازهای مادی ضروری است، زیرا واقعیت به‌خودی‌خود آشفته است و انسان برای دنیای آشفته و خام، معنا می‌سازد. معنادهی به واقعیت نوعی فهم‌پذیر ساختن آن است. از نظر او فهم‌پذیری مبتنی بر نظم است و نظم در ارتباط با هدف و ارزش است که شکل می‌گیرد. از نگاه او نظام‌های ارزشی، زندگی را بر معنا می‌کنند و در این میان دین نقشی مهم ایفا می‌کند.

از نظر محمدتقی جعفری معنای زندگی علاوه بر داشتن واقعیتی اجتماعی، حقیقتی تکوینی نیز دارد. او برای دین در مسیر معنادهی به زندگی انسان نقش محوری قائل است و معتقد است روح دین، که همان عبودیت است، معنایی وسیع دارد که هرگونه کنش و رفتاری را که موجب تسلیم بودن در برابر حق تعالی است، دربرمی‌گیرد. عبودیت موجب معنابخشی به زندگی انسان می‌شود. معناداری زندگی انسان دربرگیرنده سه عنصر تفسیرپذیری، ارزشمندی، و هدفمندی است. هدف زندگی به تدریج حاصل می‌شود از این رو زندگی در هر مرحله به اندازه حصول هدف، ارزش ذاتی پیدا می‌کند و به همان میزان سطح تفسیرپذیری‌اش افزایش می‌یابد.

آن دو تحلیل مشابهی از ویژگی‌های معنا ارائه می‌دهند؛ فهم‌پذیری، ارزش مدار بودن و هدفمندی از نکاتی است که هر دو اندیشمند بر آن تأکید دارند؛ با این تفاوت که جعفری ارزش و هدف مبتنی بر ابدیت را معنابخش می‌داند.

دین در معنابخشی به زندگی هم برای برگر و هم برای جعفری اهمیت بسزایی دارد؛ با این تفاوت که برگر دین را نیز نظیر سایر واقعیت‌های اجتماعی امری برساخته تلقی می‌کند که مهم‌ترین کارکرد آن معناسازی و هدف‌دهی به زندگی انسان است، اما جعفری برای دین، حقیقت و نفس الامری ورای انسان‌ها قائل است.

همچنین دیدگاه دو اندیشمند در نگرش انسان‌شناختی از یکدیگر تمایز می‌یابد. از دیدگاه برگر انسان در جامعه ساخته می‌شود. جعفری در این مسئله که شخصیت آدمی به‌نوعی ساخته می‌شود با برگر هم عقیده است، اما نمی‌پذیرد که ذات انسان در جامعه ساخته می‌شود. تمایز دیگر در برساختی یا عینی‌بودن ارزش‌ها و اهداف زندگی است. برگر ارزش‌ها و اهداف زندگی را برساخت اجتماعی می‌داند که ترجیحات فردی در آن تأثیر نمی‌کند. هرچند جعفری با برگر هم نظر است که ارزش‌ها و اهداف انسانی فارغ از ترجیحات شخصی برقرارند، اما نمی‌پذیرد که ارزش‌ها و اهداف به لحاظ اجتماعی برساخته می‌شوند. از نظر او ارزش‌ها با حقیقت انسان در ارتباط هستند و در آن اثر می‌گذارند.

تمایز دیگر در نظریه برگر و جعفری تفاوت در روش آن‌ها است. برگر روش تفسیر پدیدارشناسانه را پیش می‌کشد که مبتنی بر آن، معنا در ساحت التفات آدمی بدان، موجودیت می‌یابد، اما در مقابل جعفری به‌عنوان یک فیلسوف ذات‌گرا، معنا را مستقل از ادراک اجتماعی واکاوی می‌کند.

تمایز دیگر - که مبتنی بر سه تمایز پیش گفته است - در معناافکنی یا جذب معناست. از دیدگاه برگر دنیا جنگلی بی‌شکل و تاریک است که انسان در بخش‌های کوچکی از آن نظم‌دهی و معناسازی می‌کند. جهان به خودی خود معنادار نیست. انسان حیوانی است که معنا را به جهان می‌افکند، در مقابل از دیدگاه جعفری جهان سرشار از معنا است. معنا به جهان افکنده نمی‌شود بلکه از جهان جذب می‌شود.

۸. ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه موازین اخلاقی شامل رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات افراد و ورود یا خروج داوطلبانه مشارکت‌کنندگان رعایت شده است. همچنین ملاحظات اخلاقی مطابق با اصول اخلاق در پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

۹. سپاسگزاری و حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

۱۰. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافع وجود ندارد.

۱۲. منابع

قرآن کریم

ارسطو (۱۳۶۴). سیاست. ترجمه: حمید عنایت. تهران: چاپخانه سپهر

اخگر، محمدعلی، فارسی‌نژاد، رضا (۱۳۹۶). «تفاوت‌های اساسی در رویکرد استاد مطهری و علامه جعفری به مسئله معنای زندگی». فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت، ۱۷ (۴): ۹۴-۱۱۴.

اکبری، ابراهیم، کرد فیروزجایی، یار علی، و آقایی، اصغر (۱۴۰۰). «نقد و بررسی ماهیت انسان از دیدگاه نیچه با تأکید بر آرای علامه جعفری». دو فصلنامه اندیشه‌های فلسفی و کلامی، ۲۱ (۲)، ص ۵۳-۸۱

اله بداشتی، علی، استادی، آسیه (۱۴۰۰). «رابطه مبانی انسانشناسی و معنای زندگی از نظر ویل دورانت و علامه محمدتقی جعفری». فصلنامه علمی پژوهشی انجمن کلام اسلامی حوزه، ۹ (۳۴)، ص ۷-۲۴

برگر، پیتر، لوکمان، توماس (۱۳۹۹). ساخت واقعیت اجتماعی. ترجمه: فریبرز مجیدی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی

برگر، پیتر، لوکمان، توماس (۱۴۰۲). مدرنیته، کثرت گرایی و بحران معنا. ترجمه: ابوالفضل مرشدی. تهران: نشر ثالث

- برگر، پیتر (۱۴۰۲). سایبان مقدس. ترجمه: ابوالفضل مرشدی. تهران: نشر ثالث
- برگر، پیتر، برگر، بریجیت و کلنر، هانسفرید (۱۳۹۶). ذهن بی خانمان. ترجمه: محمد ساوچی. تهران: نشر نی
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۶). معنای زندگی (مجموعه آثار ج ۱). تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۲ الف). بررسی افکار دیوید هیوم و برتراند راسل (مجموعه آثار ج ۲). تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۲ ب). ترجمه و شرح نهج البلاغه، مشهد: انتشارات آستان مقدس رضوی
- جعفری، محمدتقی (۱۳۸۹). شناخت انسان در تصعید حیات تکاملی. تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری
- خدری، غلامحسین (۱۳۹۳). «بررسی و تحلیل معناداری زندگی از دیدگاه علامه جعفری مبتنی بر انسانشناسی دینی». حکمت معاصر، ۵(۴)، ص ۶۷-۸۶
- عبدالله پور سنگچی، فاطمه، رضایی، مهران (۱۴۰۱). «تحلیل ساختارمند معنای زندگی بر محور عشق مبتنی بر آرای علامه جعفری». فصلنامه فلسفه دین، ۲۰(۲)، ص ۱۰۹-۱۳۲
- متز، تدئوس (۱۳۹۶). معنای زندگی. ترجمه: ابوالفضل توکلی شاننیز. تهران: ققنوس
- متز، تدئوس (۱۳۸۲). «آثار جدید درباره معنای زندگی. ترجمه: محسن جوادی». نقد و نظر، ۸(۲ و ۱)، ص ۲۶۶-۳۱۳
- مهبدوی نژاد، محمدحسین، گنجارودی، مرتضی (۱۴۰۲). «واکاوی مفهوم ارزش با رویکرد معرفت شناختی در آرای علامه محمدتقی جعفری». دوفصلنامه حکمت صدرایی، ۱۲(۱)، ص ۹۳-۱۰۶
- ولف، سوزان (۱۳۸۲). معنای زندگی. ترجمه: محمد علی عبداللهی. نقد و نظر، ۸(۲ و ۱)، ص ۲۸-۳۷
- ویگینز، دیوید (۱۳۸۲). «حقیقت، جعل، و معنای زندگی». ترجمه: مصطفی ملکیان. نقد و نظر، ۸(۲ و ۱)، ص ۳۸-۹۱
- یانگ، جولیان (۱۳۹۹). فلسفه قاره ای و معنای زندگی. ترجمه: بهنام خدایانه. تهران: انتشارات حکمت
- Berger, L. (1966). "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge". *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 7(1), 105-115.
- Berger, L. (1976). *Pyramids of sacrifice: Political ethics and social change*. Anchor Press/Doubleday.
- Berger, L. (2004). *Invitation to sociology: A humanistic perspective* (Nachdr.). Anchor Books.
- Berger, , & Pullberg, S. (1965). "Reification and the Sociological Critique of Consciousness". *History and Theory*, 4(2), 196-211.
- Berger, , & Zijderveld, A. (2009). *In Praise of Doubt: How to Have Convictions Without Becoming a Fanatic*. HarperCollins.
- Besecke, K. (2005). "Seeing Invisible Religion: Religion as a Societal Conversation about Transcendent Meaning". *Sociological Theory*, 23(2), 179-196.
- Heelas, , Martin, D., & Woodhead, L. (2013). *Peter Berger and the Study of Religion* (0 ed.). Routledge.
- Hjelm, T. (Ed.). (2018). *Peter L. Berger and the Sociology of Religion: 50 Years after The Sacred Canopy*. Bloomsbury Academic.
- Hunter, J. D. (1986). *Making Sense of Modern Times: Peter L. Berger and the Vision of Interpretive Sociology* (S. C. Ainley, Ed.). Routledge.
- Knoblauch, H. (2019). *The Communicative Construction of Reality*. Taylor & Francis.
- Lessig, L. (1995). *The Regulation of Social Meaning*. University of Chicago.
- Maines, D. R. (2000). "The Social Construction of Meaning". *Contemporary Sociology*, 29(4), 577-584.
- Metz, T., & Seachris, J. W. (2023). *What Makes Life Meaningful?: A Debate* (1st ed.). Routledge.
- Plamenatz, (1963). *Man and Society: A Critical Examination of Some Important Social and Political Theories from Machiavelli to Marx*. Longmans.
- Plamenatz, J. , Philp, M. , & Pelczynski, Z. (2012). *Machiavelli, Hobbes, and Rousseau* (1st ed.). Oxford University Press.
- Wolf, S. (1997). "Happiness and meaning: Two aspects of the good life". *Social Philosophy and Policy*, 14(1), 207-225.
- Wuthnow, R. (1984). *Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault, and Jürgen Habermas*. Routledge & Kegan Paul.

References

Holy Quran

- Abdollahpour Sangchi, F. & Rezaee, M. (2022) "Systematic Analysis of the Meaning of Life Based on Love from Allameh Ja'fari's Viewpoint". *Philosophy of Religion Research*, 20(2), 109-132
- Akhgar, M., & farsinezhad, A. (2017). "Fundamental Differences between Ostad Motahari's and Allameh Jaafari's Approaches to Meaning of Life as an Issue". *The Mirror of Knowledge*, 17(4), 93-114.
- Alahbedashti, A. & Ostadi, A. (2021) "rabet-ey mobani ensanshenasi va manay-e zandegi az nazar-e vil dorant va alameh mohamadtaghi jafari". *Tahqīqāt-e Kalāmi*, 9(34), 7-24 [In Persian]
- Aristotle. (1981). *The Politics*. (Translated from English to Persian by H. Enayat). Tehran: Sepehr Publication
- Berger, L. (1966). "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge". *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 7(1), 105–115.
- Berger, L. (1969). *The Social Reality of Religion*. (Translated from English to Persian by A. Morshedi). Tehran: Saless Publication
- Berger, L. (1976). *Pyramids of sacrifice: Political ethics and social change*. Anchor Press/Doubleday.
- Berger, L. (2004). *Invitation to sociology: A humanistic perspective* (Nachdr.). Anchor Books.
- Berger, L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. (Translated from English to Persian by F. Majidi). Tehran: Elmi Farhangi Publication
- Berger, L., & Luckmann, T. (1995). *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning: The Orientation of Modern Man*. (Translated from English to Persian by A. Morshedi). Tehran: Saless Publication
- Berger, L., Berger, B., & Kellner, H. (1973). *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness*. (Translated from English to Persian by M. Savoji). Tehran: Ney Publication
- Berger, , & Pullberg, S. (1965). "Reification and the Sociological Critique of Consciousness". *History and Theory*, 4(2), 196–211.
- Berger, , & Zijderveld, A. (2009). *In Praise of Doubt: How to Have Convictions Without Becoming a Fanatic*. HarperCollins.
- Besecke, K. (2005). "Seeing Invisible Religion: Religion as a Societal Conversation about Transcendent Meaning". *Sociological Theory*, 23(2), 179–196.
- Ebrahim Akbari, yarali Kord firouzjaei, Asqar Aqaei. (2021). "Critique of human nature from Nietzsche's point of view with emphasis on Allameh Jafari's views". *Andish-eha-ey Falsafi va kalami*, 1(2), 53-81
- Heelas, , Martin, D., & Woodhead, L. (2013). *Peter Berger and the Study of Religion* (0 ed.). Routledge.
- Hjelm, T. (Ed.). (2018). *Peter L. Berger and the Sociology of Religion: 50 Years after The Sacred Canopy*. Bloomsbury Academic.
- Hunter, J. D. (1986). *Making Sense of Modern Times: Peter L. Berger and the Vision of Interpretive Sociology* (S. C. Ainley, Ed.). Routledge.
- Ja'fari, M. T. (2010). *Man in Elevating, Evolution Life*. Tehran: Ostad-jafari Publication
- Ja'fari, M. T. (۱۳۳۳a). *Critique of David Hume's Thoughts and Bertrand Russell*. Tehran: Ostad-jafari Publication
- Ja'fari, M. T. (2013b). *Translation and Interpretation of the Nahj al-Balagha*. Tehran: Ostad-jafari Publication
- Ja'fari, M. T. (۱۳۷۷). *The Meaning of Life*. Tehran: Ostad-jafari Publication
- Khedri, Gh. (2014). "Evaluating and Analyzing Allameh Jafari's View on Life Meaningfulness; Based on Anthropology of Religion". *Hekmat e Mo'aser*, 5(4), 67-86
- Knoblauch, H. (2019). *The Communicative Construction of Reality*. Taylor & Francis.
- Lessig, L. (1995). *The Regulation of Social Meaning*. University of Chicago.
- Mahdavinejad, M. & Ganjaroodi, M. (2024). "Analyzing the Concept of Value with an Epistemological Approach in the Opinions of Allameh Mohammad Taghi Jafari". *SADRA'I Wisdom*, 12(1), 93-106
- Maines, D. R. (2000). "The Social Construction of Meaning". *Contemporary Sociology*, 29(4), 577–584.
- Metz, T. (2003). "Ethics". (Translated from English to Persian by M. Javadi). *Naqd Va Nazar*, 8(29-30), 266-313
- Metz, T. (2013). *The Meaning of Life*. (Translated from English to Persian by A. Tawakoli Shandiz). Tehran: Gognoos Publication

- Metz, T., & Seachris, J. W. (2023). *What Makes Life Meaningful?: A Debate* (1st ed.). Routledge.
- Plamenatz, (1963). *Man and Society: A Critical Examination of Some Important Social and Political Theories from Machiavelli to Marx*. Longmans.
- Plamenatz, J. , Philp, M. , & Pelczynski, Z. (2012). *Machiavelli, Hobbes, and Rousseau* (1st ed.). Oxford University Press.
- vigenz, D. (2003). "Truth, Invention and the Meaning of Life". (Translated from English to Persian by M. Malekian). *Naqd Va Nazar*, 8(29-30), 38-91.
- volf, S. (2003). "Meaning of Life". (Translated from English to Persian by M. Abdollahi). *Naqd Va Nazar*, 8(29-30), 27-37.
- Wolf, S. (1997). "Happiness and meaning: Two aspects of the good life". *Social Philosophy and Policy*, 14(1), 207-225.
- Wuthnow, R. (1984). *Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault, and Jürgen Habermas*. Routledge & Kegan Paul.
- Young, J. (2014). *The Death of God and The Meaning of Life*. (Translated from English to Persian by B. Khodapanah). Tehran: Hekmat Publication.

